

СТРУКТУРА І ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ ЗАГАЛЬНОГО СЛОВНИКА ОМОФРАЗ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються структура та принципи укладання загального словника омофраз сучасної англійської мови

Відомо, що відбір слів та надслівних одиниць номінації в будь-якому словнику залежить від його типу. При формуванні концептуальної основи словника враховуються власне мовні (лексикологічні, граматичні) і соціолінгвістичні аспекти, які тісно взаємопов'язані. Особливе значення при цьому має встановлення ступеня диференційованості словника.

Принцип послідовної диференціації лежить в основі лексикографічної типології, що розрізняє дві великі групи словників, які визначаються за класом явищ, що описуються: словники енциклопедичні і спеціальні, які містять опис понять, і словники лінгвістичні, предметом опису в яких є мова.

Лінгвістичні словники, в свою чергу, розрізняються залежно від об'єкта опису:

а) словники тезаурусного типу, що прагнуть до фіксації всіх слів мови, групуючи їх за тематичним принципом;

б) словники, що містять опис лексики окремих функціональних форм мови на певному синхронному зрізі (словники літературної мови, ненормативної розмовної мови, діалектів і т.ін.);

в) словники, що описують мовні факти в різних аспектах мовної норми певного часу (орфографічні, орфоепічні, словники труднощів слововживання і т. ін.);

г) словники, предметом опису яких є елементи мовних підсистем певного часу, а також системні зв'язки та відношення (термінологічні словники, словники синонімів, антонімів, омонімів, фразеологічних одиниць тощо) [1:20].

Саме до словників останнього типу слід віднести і словники омофраз, потреба у створенні яких гостро відчувається в наші дні, коли взаємозв'язок і взаємовплив загальної та спеціальної лексики все більш посилюються та ускладнюються.

Щоб розпочати роботу над словником нового типу, перш за все необхідно зібрати якомога повнішу спеціальну картотеку на основі фактичного матеріалу з літературних, науково-технічних та лексикографічних джерел [2:198].

Основним джерелом виникнення омофраз є фразеологізація змінних словосполучень головним чином через метафоризацію та метонімізацію їх значень (наприклад, *jug handles sl.* "вуха" (метафора); *oily rag sl.* "недосвідчений механік" (метонімія)). Проте при укладанні картотеки слід враховувати також інші фактори, що ведуть до утворення омофразії, а саме: явище римованого сленгу:

Uncle Dick "дядько Дік" :: *Uncle Dick (rhy.sl.) = sick* "хворий";

Uncle Ned "дядько Нед" :: *Uncle Ned (rhy.sl.) = dead* "мертвий";

Lady Godiva "леді Годіва" :: *Lady Godiva (rhy.sl.) = fiver* (a 5-pound note "п'ять фунтів";

space rocket "космічна ракета" :: *space rocket (rhy.sl.) = pocket* "кишеня";

- евфемізація прямого найменування:

working girl - "проститутка", "повія";

little boy's / girl's room - "туалет".

Евфемізація є дуже поширеним явищем у кримінальних жаргонах. Так, наприклад, замість сл. *pad* або *pill-pad* "кубло наркоманів" вживається евфемізм *shooting gallery*, який вступає у відношення омофразії з *TC shooting gallery* – "галерея для стендової стрільби".

Порівняймо також: *hard candy* замість *heroin* :: *hard candy TC* "карамель"; *big house* замість *prison* :: *big house ЗС* "великий дім"; *to kiss Mary* замість *to smoke a marijuana cigarette* :: *to kiss Mary* "поцілувати Мері" ЗС; *both hands* замість *a ten-year prison sentence* :: *both hands ЗС* "обидві руки" тощо.

- потреба в найменуваннях з гумористичним або іронічним забарвленням:

Mexican breakfast ЗС "сніданок по-мексиканськи" :: *Mexican breakfast ФС* "сигарета і склянка води";

laughing boy ЗС "хлопчик, що сміється" :: *laughing boy ФС* "похмурий тип", "відлюдько";

white telephone ЗС "білий телефон" :: *white telephone ФС* "туалет", "убиральня".

Картотека повинна містити не тільки омофрази спільні для всіх регіональних варіантів англійської мови, але й ті, що притаманні лише одному з них, наприклад:

the widows' and orphans' fund (Amer.) ФС "хабар грошима" :: *the widows' and orphans' fund ЗС* "фонд допомоги вдовам і сиротам";

second storey work (Amer.) ФС "незаконне проникнення до приватного помешкання з метою збору компромату" :: *second storey work ЗС* "робота на другому поверсі";

hot rod (Canad.) ФС "швидкісна машина" :: *hot rod ЗС* "гарячий стрижень";

rude boy (Jamaican) ФС "гангстер", "член банди" :: *rude boy ЗС* "грубий (брутальний) хлопець".

Систематизація матеріалів картотеки – важливий етап створення словника. Адже в ній відбиваються принципи розміщення вокабул і субвокабул, прийоми тлумачення і перекладу, система лексикографічних позначень тощо.

Словник омофраз може бути одномовним (тлумачним) або двомовним (перекладним) і побудованим за двома основними принципами – алфавітним і гніздовим.

У першому випадку омофрази розміщуються за алфавітом без урахування артиклів та формальної ознаки інфінітива (частки *to*).

Словники, укладені за алфавітним принципом, зручні для користування, тому що заощаджується час на відшукування омофраз (відпадає потреба відшукувати омофразу двічі – спочатку в алфавітному покажчику, а потім вже безпосередньо в словнику) і значно зменшується обсяг словника [3:6].

У одномовному (тлумачному) словнику немає потреби тлумачити для носія мови пряме значення змінного словосполучення. Знак ":", вжитий після вокабули, вказує на те, що омофразою до наступних одиниць може бути змінне словосполучення. Відсутність цього знака після вокабули вказує на відсутність омофрази – змінного словосполучення в омофразному гнізді. Після вокабули омофрази розміщуються в такому порядку: TU (terminological unit), Ph.U. (phraseological unit) з необхідними лексикографічними позначеннями.

Наведемо фрагмент із запроєктованого одномовного (тлумачного) словника омофраз сучасної англійської мови:

blue apron :: Ph.U. a tradesman

blue baby TU (med.) a baby blue from oxygen deprivation :: Ph.U (crim.sl.) the drug LSD

blue back :: TU I. (zool.) oncochynchus nerka. II. (naut.) an old privately prepared chart

blue bag :: TU (vet.) mastitis

blue balls :: Ph. U (sl.) aching scrotum or testicles, caused by unfulfilled sexual excitement

blue bird :: Ph. U. I. (pol.) the police 'paddy-wagon'. II. (mil.) a pretty WAAF

blue blanket :: TU (hist.) the banner of Edinburgh craftsmen :: Ph.U. I. The sky. II. (mil.) a rough overcoat made of coarse pilot cloth

blue board :: Ph.U (sl.) a venereal chancre

blue bonnet :: TU (bot.) cornflower (*Centaurea*) :: Ph.U Scot

blue book :: TU I. (offic.) a report or other paper printed by parliament. II. (tour., Amer.) a guide-book for motorists :: Ph.U (Amer.) a university examination

blue bottle :: TU (ent.) a large fly (*Calliphora*) with metallic blue abdomen :: Ph.U (sl.) 1. A policeman. 2. A seaman

blue box :: TU (bot.) *Eucalyptus baueriana*

Розміщення матеріалу за алфавітним принципом заперечує в більшості випадків групування вокабул ядерних компонентів словосполучень. Так, у наведеному фрагменті, який містить, головним чином модель А + N згрупованими постають не ядерні компоненти N, а атрибути А.

У двомовному словнику омофраз кожна з них, включаючи змінне словосполучення, обов'язково подане з перекладом або тлумаченням українською мовою.

Для досягнення максимальної адекватності в словнику використовуються такі види перекладу омофраз-термінів та омофраз-фразеологізмів:

1) **еквівалент**, тобто український термін або фразеологізм, що збігається з англійським відповідником як за змістом, так і за образністю, наприклад:

hard nut ЗС твердий горіх :: ФС міцний (твердий) горішок (про людину, з якою важко мати справу, про проблему, з якою важко справитися тощо);

2) **аналог**, тобто такий український усталений термін чи фразеологізм, який за своїм значенням є адекватний англійському відповіднику, але відрізняється від нього своєю образністю;

kicking colt (horse) ЗС брикливий жеребець (кінь) :: ТС (бот.) недоторка, розрив-трава (*Impatiens biflora*);

3) **описовий переклад**, тобто передача змісту англійських ТС чи ФС змінними словосполученнями української мови [4:119].

long Eliza ЗС довготелеса Еліза :: ФС (колекц.) синя з білим китайська ваза, на якій зображені високі жіночі постаті;

4) **калькулювання з наступним поясненням**:

lower deck ТС нижня палуба :: ФС (військ.розм.) "нижня палуба" (рядовий і старшинський склад військово-морського флоту).

Найчастіше в межах словникової статті ці види перекладу комбіновані, наприклад:

long horn ЗС довгий ріг :: ТС I. (етн.) вусач, скрипун (*Cerambycidae*). II. (тварин.) лонгхорн, "довгоріг" (порода худоби) :: ФС (амер.сл.) техасець.

Словник омофраз може бути побудований також за гніздовим принципом. У такому випадку укладач має вирішити, під яким словом слід розмістити омофрази. Теоретично існує декілька можливостей. Омофрази можуть додаватися на семантично опорне слово, на "граматичний центр" словосполучення, на слово, яке є константою, тобто є наявним у всіх варіантах омофрази, або, нарешті, повторюватися на всі слова-компоненти.

Розміщення омофраз під семантично опорним словом уявляється найбільш логічним, але питання про те, яке саме слово є семантичним "центром" омофрази, викликає часом певні труднощі не тільки для тих, хто буде користуватися словником, але й для самого укладача. Дійсно, що слід вважати семантичним центром таких омофраз, як *act and deed*, *big wig*, *to cut loose* та багатьох інших?

Такі ж труднощі виникають у читача при визначенні граматичного центру омофрази, не кажучи вже про неможливість у багатьох випадках визначити її константу. Адже у цьому разі читач повинен досконало знати англійську мову: чи має ця омофрази варіантні звороти, якщо так, то чи лишається певний компонент незмінним.

Наприклад, для того, щоб визначити, під яким словом слід шукати омофразу *old boat*, читач повинен знати, що існують варіанти цієї омофрази – *old crate*, *old hooker*, *old relic*, *old tub*. У цьому ряду варіантів незмінним

лишається компонент *old*, який і є, таким чином, константою. Слід, проте, мати на увазі, що далеко не всі читачі наділені достатньою мовною компетентністю.

При укладанні словників всі питання структурної побудови повинні вирішуватися на користь читача. Розуміння читачьких вигод повинно стояти вище інших, оскільки словник – це, насамперед, довідкова книга і лише потім – полігон для перевірки тих чи інших лексикографічних або лексикологічних ідей.

При укладанні словника за гніздовим принципом і з урахуванням інтересів читача, на нашу думку, слід виходити з того факту, що переважна більшість англійських омофраз містить компонент-іменник. Саме тому матеріал в словнику доцільно розмістити під першим компонентом-іменником омофрази. За відсутності іменника – під прикметником, якщо і він відсутній – під дієсловом, а за відсутності останнього – під прислівником. Так, омофрази *hard ware*, *call off the dogs*, *go red*, *come round*, *down and out* слід шукати відповідно під вокабулами *ware*, *dog*, *red*, *come*, *down*.

Стаття словника омофраз, укладеного за гніздовим принципом, складається з таких частин:

1. Вокабула (заголовок словникової статті).
2. Омофрази в послідовності ЗС, ТС, ФС зі стилістичними та іншими позначеннями.
3. Переклад або тлумачення омофраз українською мовою.

Приклад статті:

HEAD

big head ЗС велика голова :: ФС (амер.) бундючення, зазнайство, зарозумілість.

dead head ТС I. (мор.) 1. причальна тумба. 2. колода, що править за томбуй якоря. II. (лісн.) стовбур зрізаного дерева. III. (мет.) 1. ливник. 2. приріст злитка :: ФС 1. людина, що має право на безквитковий проїзд або вхід до театру. 2. безквитковий пасажир, "заєць". 3. нерішуча, неенергійна людина, тюхтій.

hard head ТС I. (іхт.) 1. скумбрія (*Pneumatophorus colias*). II. (зоол.) сірий кит (*Eschrichtius gibbosus*). III. (бот.) волошка скабіозовидна (*Centaurea scabiosa*). IV. (геол.) тверда конкреція :: ФС 1. темна, тупа людина. 2. уперта людина, упертюх.

King's head ЗС голова короля :: ТС (філат.) поштова марка із зображенням короля.

long head ЗС довгаста голова :: ФС проникливість, передбачливість.

Pope's head ЗС голова папи :: ФС мітла для обмітання стелі.

Queen's head ЗС голова королеви :: ТС (філат.) поштова марка із зображенням королеви.

standing on one's head ЗС стоячи на голові :: ФС з легкістю, одним махом, не докладаючи зусиль.

stand on one's head ЗС стояти на голові :: ФС бути неврівноваженим, ексцентричним.

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Князькова Г.П. К проблеме отбора слов в словарях // Современность и словари. – Л.: Наука, 1978. – С. 20-32.
2. Zgusta L. Manual of Lexicography. – Praha: Academia, 1971. – 360 p.
3. Англо-український фразеологічний словник / Склав К.Т. Баранцев. – К.: Рад.школа, 1969. – 1052 с.
4. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів: Вища школа, 1983. – 175 с.

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Выговский В.Л. Структура и принципы составления общего словаря омофраз современного английского языка.

В статье рассматриваются структура и принципы составления общего словаря омофраз современного английского языка.

Vygovsky V.L. The Structure and Principles of Compiling Common Dictionary of Modern English Homophrases.

The article highlights the structure and principles of compiling common dictionary of Modern English homophrases.